
РАЗГОВОРИ

Чланак примљен 21. марта 2024.

Чланак прихваћен 21. маја 2024.

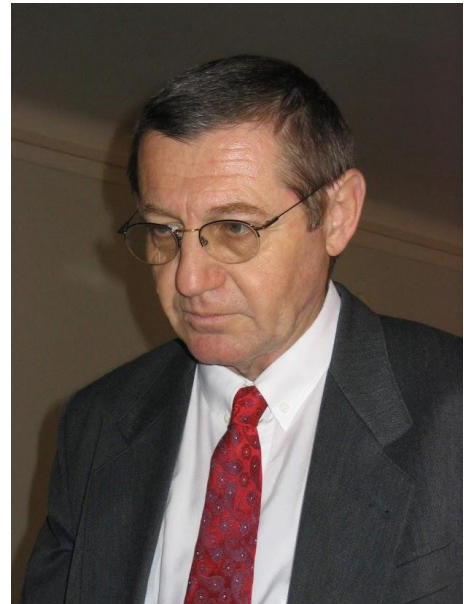
UDC 78.072.9:929 Михалек Д.(047.53)

Ана Котевска*

Музиколошко друштво Србије

ДИВНА ШАРОЛИКОСТ НАШЕ НАУКЕ РАЗГОВОР СА ДУШАНОМ МИХАЛЕКОМ

Душана Михалека сам упознала 1968. као бруцоша на Одсеку за историју музике и фолклор Музичке академије у Београду, и то на подстицај професора Николе Херцигоње код кога сам, као студент треће године, похађала предавања из основног предмета. Питао ме је успут да ли сам упознала „Исуса са прве године” и, враголасто намигујући, рекао ми да му је предложио да за семинар обради тему „Музика и библија”. Они који Херцигоњу нису довољно познавали су тада вероватно били изненађени таквим избором теме од стране професора чији је заштитни знак до краја живота било југословенско, револуционарно и комунистичко опредељење, али не и његови студенти који су имали прилике да се увере да је његов средо била и остала уметничка музика.

Од тада је прошло више од пола столећа засићеног вишком историјских догађаја за које наше генерације нису биле припремљене. Михалек и ја се ни приватно ни професионално нисмо губили из вида, посебно блиско сарађујући као музички уредници јавних радио станица Београда и Новог Сада, учествујући активно у њиховим развојним фазама и противећи се ретроградним тенденцијама, да бисмо, почетком деведесетих година прошлог века када су радио станице постале инструменти ратне политике, били приморани да их напустимо. Душан је емигрирао у Израел а разговор који следи смо

* Ауторкина контакт адреса: ana.kotevska18@gmail.com

водили путем интернета на релацији Бер-Шева (Beer Sheva) – Београд, поново у ратној психози, овога пута у земљи коју је изабрао као уточиште.

Душан Михалек рођен је у Новом Саду 1949. у породици музичара. У детињству је певао у Бритновој (Benjamin Britten) опери *Мали димничар (The Little Sweep)*. У гимназији је основао Клуб Музичке омладине и покренуо радну акцију браћа кукуруза за куповину клавира. Објављивао је написе о музици у студентском листу *Индекс* и наступао на Трибини младих, сарађујући са авангардним уметницима. Основне студије музикологије и магистарско звање стекао је на Одсеку за историју музике и музички фолклор Музичке академије (ФМУ) у Београду. Музички уредник Радио Новог Сада постаје 1972, а главни и одговорни музички уредник редакције 1984. године. Остварио је више хиљада радио и тв емисија и написао о музици у Југославији. На Такмичењу југословенске радио-телевизије у Охриду 1983. добио је награду за најбољу музичку емисију. Био је оснивач Одељења за сценске уметности и музику Матице српске и покретач Зборника истог одељења, председник Удружења композитора Војводине и Музичке комисије ЈРТ. Педагошком делатношћу бавио се као предавач на Академији уметности у Приштини (Косово) и на Курсевима за тонске сниматеље Југославије у Загребу. Држао је предавања и учествовао на симпозијумима у Југославији, СССР-у, САД, Италији, Румунији, Израелу, Швајцарској, Азербејџану, Словачкој и Канади. Од 1991. живи у Израелу. Делује као директор Израелског музичког центра од 1993. до 2005, за које време је објавио 3650 партитура израелских композитора. Покренуо је циклус камерне музике „Ервин Шлезингер” у оквиру кога је извођена музика из бивше Југославије, коју је пласирао на програмима Радија „Глас музике”, у Јерусалиму. Од када је 2005. дипломирао Туристички факултет у Израелу, претежно се бави бизнисом и туризмом. Године 2017. добио је повељу Израела за изузетан допринос јачању културних веза између Израела и Србије. Године 2018. примио је награду Удружења композитора Србије „Павле Стефановић” за књигу својих сабраних написа *Музика и реч* (Нови Сад: Прометеј, 2018).

Будући да назив уводне рубрике часописа гласи „Разговор са композитором/музикологом“, почињем питањем о твојим, чини ми се, помало контроверзним релацијама са дисциплином којом школовањем припадаш. Као да последњих година играш игру „јесам музиколог – нисам музиколог”?

Студирао сам на Одсеку за историју музике и музички фолклор на београдској Музичкој академији (1968–1972). После мојих студија, тај одсек је преименован (као и назив академије), а створена је и могућност за магистратуру из музикологије. На тај одсек дошао сам, заправо, случајно. Хтео сам да будем композитор и спремао се (паралелно са похађањем гимназијске наставе) за пријемни испит. Часове ми је у Новом Саду држао Душан Стулар. Био је врло питорескна особа. Од њега сам научио нешто што користим целог живота. Говорио је: „Живот није баш тако јако озбиљна ствар. Треба га прихватити са осмехом”! То је и моја порука младим (и не тако младим) колегама: Музикологија није баш тако јако озбиљна ствар. Треба је прихватити са осмехом!

Пошто сам већ у гимназији испољио склоност ка писању и организовању рада Музичке омладине, упутили су ме на Одсек за историју музике... Но, да бих конкурисао,

морао сам пред академским професорима прво да положим 11 диференцијалних испита, односно градиво средње музичке школе коју нисам завршио. И то све у року од недељу дана! Да није било професора Властимира Перичића, који ме је буквално ухватио за руку и водио од испита до испита, мислим да то никад не бих успео! Од стреса су ми избили чиреви по целом телу... И тек тада сам могао да приступим пријемном испиту код професора Николе Херцигоње.

Примио је нас шесторо, али сам од друге године био сâм на настави (остали су попадали на испитима или се разишли на друге одсеке). Дакле, код Херцигоње и госпође Стане Ђурић-Клајн био сам по 6–8 часова недељно. Сам, као у приватној школи! Незаборавно искуство и велика привилегија. Баш сам од њих много научио!

Реч „музикологија” није тада још била широко позната. Када сам се после студија вратио у Нови Сад и рекао да сам музиколог, питања су била, отприлике, да ли се то једе... А свезнајуће наставнице клавира (тада у Новом Саду још није постојала Академија) говориле су: само нам још то треба!

Шта је појам музикологије значио за тебе у тренутку када си 1968. уписао студије а шта се у међувремену променило? Наука која се разгранала у различитим правцима? Да ли је време редефиниције свих појмова донело промене и у одредници „музиколог”?

Музиколог – како то гордо звучи! Одмах после студија, запослио сам се у Редакцији музичког програма Радио Новог Сада. Од тада, па до данас, сматрам себе „музикологом на привременом раду у медијима”.

Лето 1972, после студија, а пре запослења у Радију, провео сам у САД. Слушајући тамошње професоре на универзитетима у Охају и Пенсилванији, схватио сам да је оно чему ме је Херцигоња учио, заправо антрополошка музикологија. Од тада до данас посматрам музику (и музикологију) нераздвојним дѐлом цивилизације и због тога је лепо да јој се може прићи са хиљаду разних позиција.

Међутим, посао у Радију је био до те мере захтеван да за праву музикологију није било много времена. Текст намењен радију је врло специфичан: кратке реченице, истицање битних ствари тако да се понове више пута (као у варијацијама или форми ронда). Мора да, попут приче, привуче пажњу слушалаца. Треба водити рачуна о форми емисије, њеном темпу, динамици... Једна одлична колегиница са Радио Београда водила је рачуна и о тоналитетима “нумера”, чак и у музици за рекламе. Није тада било школе за уреднике радија, ни техничаре... Све смо сазнавали из непосредне праксе и од старијих колега. Са друге стране, радио ми је омогућавао да будем стално на терену: концерти, опере, фестивали... Нарочито код нас у Војводини. Имали смо програме на пет језика, народне оркестре који су изводили и снимали музику свих „народности”, тамбурашки оркестар... Тим фестивалима претходиле су општинске, затим зонске смотре. Много времена сам провео у жиријима и на снимањима свега тога. Фестивал народне музике подунавских земаља у Новом Саду и Фестивал тамбурашке глуме у Осијеку били су врхунског квалитета и јединствени у целом свету. То ми је омогућавало сусрете са врхунским светским музиколозима и етномузиколозима, попут Кристенсена (Dieter Christensen), Штокмана (Erich Stockmann), Чекановске (Anna Czekanowska), Земцовског и других.

Схватио сам ту дивну шароликост наше науке. „Нека цвета хиљаду цветова”!

У историји српске духовне музике остаће забележено твоје откриће прве српске Литургије коју је италијански композитор Франческо Синико/Francesco Sinico (1810–1865) компоновао за хор Православне српске цркве у Трсту.

Много ми је драго да сам 1986. пронашао тај рукопис, опет захваљујући радију и сусрету са уредником програма на српскохрватском језику Радио Трста, Ђорђу Милошевићу. У оно доба се знало да су међу Србима постојале хорске литургије и пре Корнелија Станковића. Данас се о томе зна много више. Али ова литургија Франческа Синика из 1840. понос је тршћанских Срба. Транспоновано сам је у савремену нотацију, организовао хорско извођење, певао у хору, снимео за радио, објавио текстове у Матици српској; дакле, потпуно обрадио ту тему. Неки делови те литургије још су живели у војвођанским црквеним хорovima. Имао сам срећу да традиција „старе Војводине” није још била потпуно нестала. Дружио сам се са људима који су памтили Исидора Бајића, Петра Коњовића, Светолика Пашћана-Којанова... Госпођа Стана Ђурић-Клајн је подстицала моју жељу за истраживањима у архивама. И данас имам алергију на књишку прашину! Кроз хармонизације Тихомира Остојића постала су ми јасна мелодијска кретања гласова у монодији Осмогласника српског црквеног народног појања.

Своја истраживања уградио си и у историју музике у Војводини, са акцентом на мултикултури, примереним овој мешовитој, динамичној средини, блиско сарађујући са институцијама као што су Радио-телевизија, Матица српска, различити ансамбли, културно-уметничка друштва... Када говоримо о музикологији, не треба заборавити да су њене „продужене руке” примењена музикологија, музиколошка обрада и приступ у различитим медијским и организационим форматима. Занимљиво је да си се као радијски посленик подједнако бавио и композиторским стваралаштвом и извођаштвом а померао си и границе између Озбиљне, Забавне и Народне музике, до скоро строго утврђеним и подвојеним ресорима, барем на радију и телевизији.

За озбиљну музикологију је, кажем, било јако мало времена крај силног посла у Радију. Млад сам се оженио, одмах после студија, рађала су се деца – прво, друго треће, па четврто. За музикологију је било времена тек ноћу, кад бисмо их супруга и ја успавали. Уписао сам постдипломске студије. Тема су биле симфоније у Војводини. Херцигоња је већ био у пензији, радио сам са дивним и племенитим човеком Властимиром Перичићем.

Матица српска је основала Одељење за сценске уметности и музику, па су ме поставили за секретара тог одељења. Јако ми је драго да сам у Одбору Одељења окупио београдске музикологе и са Факултета музичке уметности и из Музиколошког института САНУ, који у то доба баш нису посебно сарађивали. Покренуо сам са професором Божидаром Ковачеком Зборник одељења, ангажовао музикологе из 12 земаља да пишу о српској музици. Кренули смо на теренска истраживања и снимања народне музике. Прва наша објављена књига била је студија о српској и румунској музици етномузиколога Ницеа Фрацилеа.

Радио Нови Сад је у том периоду отопљавања односа између Истока и Запада постао мост који је искористила Европска Радио Унија (ЕВУ). Поводом Међународне године музике и младих (УНЕСКО 1985), организовали смо четири највеће манифестације ЕВУ: први пут смо свету представили младог хрватског композитора Иву Јосиповића а концерт је преносило 256 станица од Пекинга до Њујорка; приредили смо концерт цез оркестра европских музичара (међу којима први пут и тромбониста из Бугарске), затим рок фестивал (уз премијерно учешће ансамбла из СССР-а) и фолк фестивал, са ансамблом који је први пут укључио и извођаче из независне Естоније. У доба кад није било дигиталне технике, остварили смо заједничку емисију са Бакуом (Азербејџан). У „реалном времену” њихов и наш оркестар свирали су, сваки из свог студија, специјално написану композицију чија се укупна реализација чула у етру.

Твоја музиколошка знања и интересовања за савремено стваралаштво су добила одскочну даску у оквиру Радио Новог Сада где си деловао од 1972. до 1991, најпре као члан Редакције озбиљне музике а последњих пет година и као њен главни и одговорни уредник. Био је то период ужарене креативности за Радио у целини, период који се за тебе посебно драматично завршио распадом Југославије и првим ратним сукобима. Мислим да би могао бити задовољан траговима које си тамо оставио.

Уживао сам у том раду. Била је сјајна екипа сарадника, и код нас у Новом Саду, и у другим радио-станицама. Била је то златна епоха Радија. Била је то златна епоха Војводине, када је она уз Словенију била „локомотива” напретка Југославије. Имали смо такоређи идеалне услове за рад – и у Радију, и у Матици српској, и у Музичком центру Војводине (опера, филхармонија), и на Академији уметности...

А онда је дошао крах и буђење из слатког сна. О томе сам опширно писао у тексту „Строго контролисани радио“.¹

Тада си рекла, било је то пре 40 година: „Долази време када ћемо ми музиколози и интелектуалци бити нешто попут „секте чувара пламена”. Херцигоња је резигнирано рекао 19. јануара 1987: „Све је кренуло...”

Понекад ми се чини да се присно везујеш за своје теме, тачније за њихове актере, на начин на који то често чине теренски етномузиколози. Укратко, твоји „информатори” прерастају у трајне пријатеље. Тако си се, после интересовања која си током студија показао за руску музику (Прокофјева), вратио руској савременој музици после 1981, када си се као члан делегације СОКОЈ-а (поред тебе су, као представници југословенских република и покрајина, били Димитрије Бужаровски, Јани Голоб, Башким Шеху, Зоран Ерић и Златко Таноди, представници југословенских република и покрајина) обрео у Москви на састанку младих совјетских и југословенских композитора са темом „Улоге младих композитора у развоју савремене музичке културе”.² Било је то убрзо после Титове смрти, турбуленције су биле у ваздуху широм

¹ Dušan Mihalek, „Strogo kontrolisani radio”, https://www.academia.edu/43550953/Strogo_kontrolisani_radio

² Билтен СОКОЈ-а, бр. 73, јануар 1981.

Југославије, а у СССР-у је у току била последња година владавине Брежњева. Како памтиш атмосферу у Москви и, посебно, сусрете младих музичара? Вратио си се из Москве са, за нашу средину тада новим именима руских композитора као што су Виктор Екимовски (1947–2023), Дмитри Смирнов (1948–2020), Николај Кондорф (1947–2001) и други.

Дружење са Виктором Екимовским и композиторима, члановима Асоцијације за савремену музику-2 (АСМ-2)³ и учесницима фестивала „Московске јесени”, сматрам најлепшим у свом животу. Отопљавање односа између Истока и Запада, пад „гвоздене завесе”, омогућио је и бољу циркулацију информација и слободније стваралаштво у земљама Варшавског уговора. Нажалост, као што сада видимо, није то дуго трајало. Поново се стварају баријере, чак се воде и ратови... Но, у оном периоду осетио сам да је моја дужност да помогнем тим совјетским композиторима који су изван СССР-а били скоро потпуно непознати. Њихови професори и стегоноше музичке авангарде пробали су се на светску позорницу (Денисов, Шнитке, Перт, Канчели, Губајдулина и др). Али овој млађој, неафирмисаној генерацији, помагао сам из свег срца. И даље помажем. Снаге су ми биле мале, али упорност бескрајна, што се граничило са фанатизмом и ходањем по ивици санкција од режима – и са једне, и са друге стране. Најбоље сам то описао у тексту „Југословенска веза”.⁴ Реченица коју ми је послао Николај Корндорф 1999. током бомбардовања СР Југославије, две године пре него што је умро, као да је постала тема ронда мог живота: „Нема речи да изразим све оно што ја осећам у односу на Вас и Ваше блиске... Тугујемо заједно са Вама и дај Боже снага да се све то издржи, и да Ваши рођени и блиски остану здрави и неповређени. Савршено сте у праву: не види се краја. И излаз из ове сложене ситуације потпуно је нејасан. Остаје нам само да се молимо и да се надамо”.

Ратна разарања у Југославији су те принудно одвојила од Новог Сада као и многе музичаре са ових простора. У Израелу си се суочио са проблемима, језичком баријером, адаптацијом на другачије услове раскошне, мултикултурне али и комерцијалне музичке сцене, али и са проширеним професионалним изазовима и новим тематским круговима. Као директор Израелског музичког центра учествовао си у његовом успуну а доживео и његов пад. Бавио си се банком података о израелским композиторима, изучавао си музику југословенских аутора јеврејског порекла, промовисао ауторе и извођаче из Србије. Континуитет у дисконтинуитету!

Спасавајући живот најстаријем, полуслепом сину, на почетку југословенских ратова, сасвим ненадано и неприпремљено, супруга и ја са четворо деце обрели смо се 1991. у Израелу, захваљујући пореклу моје супруге. Највећим успехом у животу сматрам своју победу на конкурс за директора Израелског музичког центра. Победио сам у конкуренцији 40 доктора музикологије (углавном из бившег СССР-а) и на том положају

³ АСМ-2, основана 1990. према узору на АСМ из 1924, алтернативну организацију композитора; прва председница АСМ-2 је била композиторка Елена Фирсова.

⁴ <https://dokumen.tips/documents/jugoslovenska-veza.html>

био наредних 13 година. Нашао сам се у центру збивања „дина” светске музичке сцене, у држави која је „патуљаста”.

Радио сам са најпознатијим светским музичарима (Мехта [Zubin Mehta], Мазел [Lorin Maazel], Пендерецки [Krzysztof Penderecki], Гергиев [Валерий Гергиев], Перлман [Itzhak Perlman], Баренбоим [Daniel Barenboim], Погорелић)... За 13 година публиковао сам преко 3600 партитура савремених израелских композитора, пласирао их извођачима... Наставио сам и посао у тамошњем радију. Припремио сам стотине емисија посвећених музици моје отаџбине Југославије. Годинама сам организовао циклус концерата југословенских уметника. Успео сам чак да јеврејски хор (са религиозним члановима) изведе Мокрањчеву Литургију.

Осим тога, у израелским архивима нашао сам збирке нота и података о Јеврејима – композиторима и музичарима – који су пореклом са подручја Југославије. Били су мудри, слали су копије својих дела у Јерусалим. Нацисти су их побили током Холокауста, али су ноте спасене. Један од најлепших успеха мог живота је што сам те ноте открио, објавио, организовао извођења и снимања. Захваљујући томе, нацистичка идеја о „коначном решењу јеврејског питања” није успела: јеврејска музика и даље живи!

Поводом педесет година како објављујем текстове о музици, сабрао сам их 2018. у књигу *Музика и реч* коју је објавила издавачка кућа „Прометеј”. Промоција је била у Студију М Радио Новог Сада.

Од недавно си се, као паралелним занимањем, афирмисао као туристички водич кроз Израел. Не чини ли ти се да си на целој дужини каријере, вођен радозналошћу и номадском природом а оснажен музиколошким и културолошким знањима, заправо водич кроз различите периоде и просторе музике, од композитора до извођача и напрег, на таласима радија или другим фреквенцијама, у и на мрежама?

Период мог доласка у Израел поклапа се са периодом продора неолиберализма у нашу цивилизацију. То се одразило и на моју судбину. Од доласка Нетанјахуа на власт, отпуштене су хиљаде учитеља, срезане су инвестиције државе у културу. На наше протесте да нам припада култура, одговарано је да никоме ништа не припада. Срећом, Израел је богата земља, са великим бројем културне богате класе. Њихове донације спасле су израелску културу. Међутим, савремена музика била је ван домета њиховог интересовања. Радио сам све више, за све мању плату. Требало је помагати деци, рађали су се и први унуци. Није било другог излаза, него да мењам професију. Прешавши из музикологије у бизнис, а затим у туризам, почео сам да зарађујем седам пута више и да први пут у животу имам срећене приходе. Туризам ми оставља и довољно слободаног времена, тако да и данас настављам да својим текстовима помажем љубљеној уметности. Паре кваре људе, али поправљају расположење.

Од 7. октобра 2023 – нови рат! Овог пута у Израелу, на фону ратних сукоба између Русије и Украјине. Поново дис/континуитет у „музици која не познаје границе”. А то се никако не може прихватити са осмехом из твог савета младим музиколозима!

Прелазак у Израел отворио ми је „други живот”. Прелазак на туризам „трећи живот”. Уживао сам до јануара 2023. Оним подривањем израелске културе од доласка Нетанјахуа на власт, земља је клизнула од демократије ка религиозном тоталитаризму. Корупција се увукла у сваку пору државе, па чак и у до тада неприкосновену армију. То је довело до 7. октобра 2023, када су ми терористи из Газе убили најстаријег од десет унука, док је плесао на концерту. Сину смо својевремено спасли главу, али нам је погинуо унук. Стање је потпуно неизвесно. Живот више не могу да прихватим са осмехом. Ове редове посвећујем успомени на нашег милог унука Мора Коена.